

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ — ІНТЕГРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ)

П. І. Гаман,

кандидат наук з державного управління,
заслужений працівник охорони здоров'я України

У статті досліджуються теоретико-методологічні засади якості життя як інтегральної характеристики соціальної ефективності функціонування регіонального комплексу.

ВСТУП

Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ) визначає регіон як умовно виділений простір, який відрізняється від прилеглої території природними або набутими властивостями; розрізняють фізико-географічні та економічні регіони [10, с. 141].

У Малому економічному словнику регіон трактується як область, район; частина країни, що відрізняється від інших областей сукупністю природних і (або) історично сформованих, відносно стійких економіко-географічних та інших особливостей, що нерідко поєднуються з особливостями національного складу населення [4].

Російський дослідник О.І. Добринін вважає, що під регіоном варто розуміти територіально-спеціалізовану частину народного господарства країни, що характеризується єдністю і цілісністю відтворюваного потенціалу [1].

Автор поділяє думку укладачів навчального посібника "Управління розвитком регіону", які на основі системного аналізу великої кількості тлумачень поняття "регіон" й дослідження різних підходів до визначення вказаного терміна та його структури роблять висновок про те, що регіон є не тільки підсистемою соціально-економічного комплексу країни, а й відносно самостійною частиною із закінченим циклом відтворення, особливими формами прояву стадій відтворення й специфічними

особливостями соціальних і економічних процесів. Регіон — це складна система, що включає такі структурні елементи, як природне середовище (фактори природного або природно-антропогенного походження, що мають властивості самопідтримки й саморегуляції без постійного коригувального впливу на людину або людські колективи; енергетичний стан, склад і динаміку атмосфери й гідросфери; склад і структуру землі, ґрунту й надр; вигляд і склад біологічної частини екологічних систем (рослинності, тваринного світу й мікробного середовища) та їхніх комплексів, щільність населення й взаємовплив самих людей як біологічний фактор) та виробничу й соціальну сфери. Населення — найбільш динамічна складова частина природно-господарського комплексу [6, с. 6—12].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою цієї публікації є дослідження рівня життя населення як інтегральної характеристики соціальної ефективності функціонування регіонального комплексу.

На важливості дослідження проблеми кількісної характеристики соціального ефекту наголошують дослідники цієї проблеми: М. Білинська, Ю. Вороненко, М. Голубчиков, Б. Криштопа, В. Лобас, В. Пономаренко, Я. Радиш, Г. Слабкий, І. Солоненко, О. Черниш, О. Шапта та інші.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основним об'єктом національних інтересів передових країн світу є людина як головна продуктивна суспільна сила. А можливості людини визначаються насамперед рівнем її життя [8].

У системі цінностей, якими дорожить будь-яка цивілізована нація, особливе місце посідає здоров'я. Як з погляду формування окремої людської біографії, так і на рівні розвитку суспільства важко знайти інший феномен, якому здоров'я поступалося б своєю роллю, глибинним внутрішнім значенням і впливом на різні сторони життєдіяльності. Зпоміж інших властивостей-спроможностей індивіда здоров'я вирізняється тим, що воно не лише є найвищою індивідуальною цінністю, а й значною мірою визначає розвиток і реалізацію всього комплексу інших властивостей-здібностей людей і становить першооснову для поліпшення, видозміни, вдосконалення цих різноманітних якісних характеристик людини [3, с. 34].

Рівень життя, як відомо, це — система кількісних і якісних показників загального споживання населенням природних, матеріальних і духовних благ, ступінь задоволення потреб у цих благах на даному етапі розвитку суспільного виробництва й виробничих відносин. Рівень життя відображає добробут населення й характеризується обсягом реальних доходів на душу населення, рівнем і структурою споживання товарів та послуг, рівнем і динамікою цін на основні предмети споживання й види послуг, тривалістю робочого й вільного часу, можливістю рекреації, житловими умовами й послугами природного середовища, рівнем освіти, медичного обслуговування, здоров'я, середньою тривалістю життя, а також можливістю задоволення інших потреб людини [6, с. 16—17].

Вже неодноразово цитовані вище укладачі навчального посібника "Управління розвитком регіону" підкреслюють, що великий перелік показників, які визначають рівень життя населення, можна умовно розділити на три групи [6, с. 17]:

- показники здоров'я;
- показники кваліфікації;
- показники споживання населенням товарів і послуг.

Таким чином, індекс рівня життя складається із трьох співмножників:

$$I_{\text{р.ж.}} = I_{\text{зд.}} \times I_{\text{к}} \times I_{\text{ос.}}$$

де $I_{\text{зд.}}$ — індекс здоров'я, обумовлений тривалістю життя, скоректований з урахуванням інвалідності та захворюваності;

$I_{\text{к}}$ — індекс споживання;

$I_{\text{ос.}}$ — індекс освіченості.

Усі три елементи рівня життя населення суттєво залежать від середовища перебування людини, будь-які зміни у матеріальному виробництві призводять до зміни цих складових.

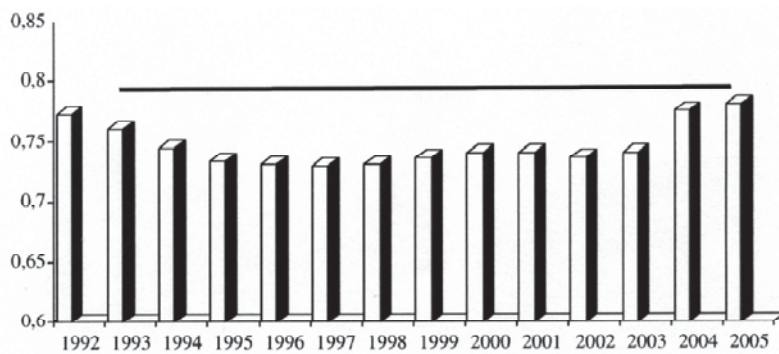
Вищезазначені складові якості життя непорівнянні один з одним, тому, щоб порівняти такі складні соціально-економічні явища, використовується індексний метод. У даному випадку загальним єдиним порівнянням для всіх складових елементів рівня життя може бути ступінь наближення розглянутих характеристик до нормативного рівня.

Важливим показником, що відображає на макrorівні ступінь матеріального забезпечення населення, його здоров'я й освіченість, є індекс людського розвитку (ІЛР). Зараз цей показник починає виступати як найвищий критерій результативності державного управління [5].

У найбільш узагальненому вигляді людський розвиток визначається нині як процес зростання людських можливостей в інтересах людини і власними силами людини, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості, здоровим довкіллям. Основною метою розвитку є стає зростання якості життя¹ всього населення.

Проведений автором системний аналіз літературних джерел, впродовж 1992—1996 рр. Україна послідовно втрачала у вимірі індексу людського розвитку. Проте темпи падіння цього показника уповільнилися, що дало підстави сподіватися на поліпшення ситуації. Передбачення справдилися в 1997 р., коли вперше з 1992 р. було зафіксовано зростання ІЛР в Україні. Це не дозволило Україні ввійти до групи країн з порівняно високим рівнем ІЛР, але вона піднялася в рейтингу з 102 місця в 1996 р. на 91 в 1998 р. Тенденція до поступового зростання ІЛР в Україні триває. На рис. 1 подано показники ІЛР, що спостерігалися в Україні впродовж 1992—2005 рр. [3].

Аналіз використаних нами літературних джерел [2, 7] переконливо свідчить, що при глобальному погляді на демографічні зміни кількість населення Землі зростає. Так, якщо на початку нашої ери його кількість становила 220 млн осіб, то вже в 1900 р. на Землі налічувалося 1,6 млрд

□ Значення ІЛР
— Високий рівень розвитку

Рис. 1. Індеси людського розвитку, 1992—2005 рр.

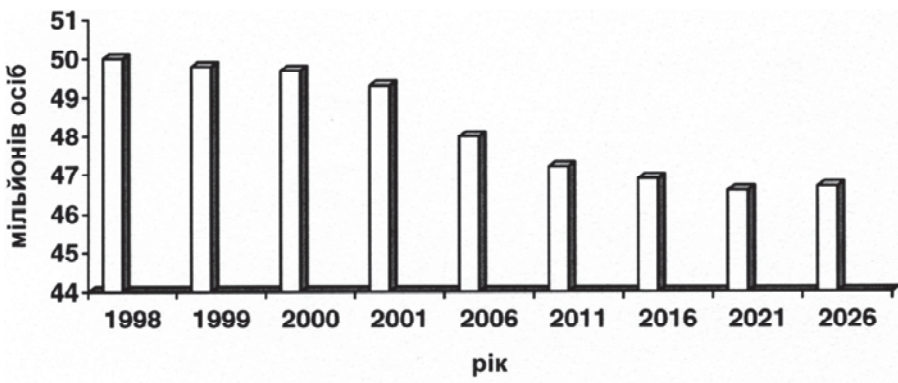

Рис. 2. Показники відтворення населення України в 1998—2026 рр.

осіб, в 1941 р. — 4,5 млрд, в 1950 р. — 2,5 млрд, чол., у 1987 р. — 5 млрд, чол., а в 1996 р. — 5,6 млрд осіб. Очікується, що до 2020 р. чисельність населення світу сягне 8 млрд осіб. Рахунок різкого зростання кількості населення в країнах, що розвиваються. Це означає, що до наявних фондів споживання, що є сьогодні, треба додати принаймні стільки ж продовольства, житла, лікарень та товарів повсякденного попиту, за допомогою яких можна забезпечити життя цього населення. Водночас промислово розвинутих країнам та багатьом країнам з перехідною економікою притаманна тенденція зниження народжуваності. В Україні, зокрема, негативні тенденції розвитку народжуваності і смертності обумовлюють значне погіршення узагальнюючих показників відтворення населення. Природний приріст змінився з +0,6 у 1990 р. на наростаюче природне зменшення, яке в 1996 р. досягло -6,1, тобто на кожну 1000 населення

померлих на 6,1 більше, ніж народжених.

Нетто-коефіцієнт відтворення населення, що показує, якою мірою в даний час попереднє покоління замінюється наступним, знизився в Україні з 1990 р. до 1996 р. на 29,0% (у тому числі в містах — на 32,0% і в селах — на 23,0%), і став всюди значно нижчим за 1,0 (в містах — 0,54 і в селах — 0,83).

Сучасні і прогнозовані тенденції неспроможності України відтворювати себе в нових поколіннях упродовж найближчих 25 років відображені на рис. 2 [7].

За даними ВООЗ, якість довкілля, поряд із соціально-економічними умовами, генетичними факторами та рівнем охорони здоров'я, визначає стан здоров'я населення будь-якої країни світу. Без помітного поліпшення стану біосфери не можна сподіватись на підвищення рівня здоров'я населення.

За даними Інтернет-ресурсу "Вовремя. info", загальна кількість українців на сьогоднішній день складає 46 млн чол. Серед причин демографічної кризи експерти виділяють економічні проблеми, нестабільність, величезна кількість абортів. Так, за даними Всеукраїнської громадської організації "Доля", за роки незалежності в Україні було зроблено 30 млн абортів. Низька народжу-

¹Під поняттям "якість життя" розуміють кількісні сторони суспільного добробуту, які включають стан і зміни природного або суспільного середовища, динаміку суспільної та індивідуальної відчуженості, злочинність, страх, щастя і т.п.

Якість життя (Quality of life) — поняття, що характеризує ступінь задоволеності матеріальних і культурних потреб людини. Останнім часом до ступеня кількісного визначення забезпеченості додалися якісні характеристики, як то — якість повітря, якість продуктів харчування, добрі стосунки, можливість задоволення духовних потреб [9, с. 229 — 230].

ваність обумовлюється ще й тим, що жінки віддають перевагу кар'єрі. Окрім того, населення України стабільно старіє: кожний третій українець зараз — пенсіонер. Спеціалісти попереджають, що якщо економічна та політична ситуація в державі не зміниться, то до 2050 р. кількість населення України зменшиться майже вдвічі — до 26 млн чол. [11].

Укладачі колективної монографії "Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз" визначають наступні головні моменти формування концепції людського розвитку [3, с. 27—28]:

— поступовий перехід до визначення не лише активної, а й вирішальної ролі людини в економіці;

— визнання необхідності розгляду людини в єдності всіх її виявів — як істоти соціальної, економічної і психофізіологічної;

— усвідомлення важливості капіталовкладень в "економіку людини" (соціальних інвестицій).

Центральним елементом концепції людського розвитку є людський потенціал, який визначається сукупністю характеристик, що об'єднуються у такі його складові [3, с. 29]:

— соціально-демографічний потенціал, що включає чисельність населення, гендерну та поколінну збалансованість, стан здоров'я й тривалість життя населення, рівень освіти населення;

— соціально-економічний потенціал відображається у рівні та структурі економічної активності та зайнятості населення, його кваліфікаційно-професійному складі, характері і умовах праці, рівні добробуту населення, ступені затребуваності та використання інтелектуальних ресурсів;

— діяльнісний потенціал, що втілюється в інноваційній активності, ділових якостях і творчих потенціях індивідів та можливостях їх реалізації;

— соціокультурний потенціал, який визначається станом науки, освіти й культури, особливостями менталітету й світогляду населення, його мотивацією, ціннісною орієнтацією та культурною інтеграцією різних верств населення.

В основи формування й реалізації людського потенціалу лежить діяльність населення, результативність якої, у свою чергу, визначається якістю компонентів людського потенціалу.

Виходячи з викладеного вище, концепція людського розвитку характеризується такими принциповими особливостями [3, с. 32]:

— акцентування уваги на активності людей як суб'єктів процесу власного розвитку;

— увага не лише до реальних або потенційних працівників, а до всіх людей загалом, включаючи непра-

цездатних та економічно не активних;

— постійний моніторинг і аналіз реалізації можливостей людського розвитку, широкий горизонт аналізу;

— підхід до освіти як до процесу, що має самостійну цінність, як до важливої складової загальної культури людства, а не лише як до умови покращення продуктивних здібностей людей;

— визнання високої значущості невиробничої діяльності жінок, підтримання рівноправності жінки у суспільстві та підвищення їх статусу;

— надання пріоритету тим секторам, що сприяють підвищенню якості життя, навіть якщо вони безпосередньо не впливають на виробництво доходу (житлове виробництво, охорона навколишнього середовища, санітарія тощо);

— підтримка самореалізації й розвитку індивіда не лише з боку економічних та фінансових інститутів, а й з боку неурядових, громадських організацій, закладів культури, церкви тощо.

ВИСНОВКИ

Виходячи з "людиноцентристської" ідеї побудови моделі суспільства, у якій людина є частиною природи, і аналізу реальних тенденцій кількісно-якісного зростання потреб населення в інтенсифікації соціальних процесів, можна зробити висновки про об'єктивно зумовлену зміну пріоритетів суспільного розвитку. Саме тому основою відтворювальних процесів, їхньої рушійною силою, а головне — кінцевою метою повинне стати розширене відтворення фізично здорової, творчо активної, вільної й політично рівноправної особистості.

Грунтуючись на викладеному вище, державна політика України щодо розвитку регіонального комплексу, забезпечення соціальної ефективності його функціонування та раціонального природокористування повинна формуватися з врахуванням передусім задоволення потреб людини, тобто орієнтуватися на практичну реалізацію пріоритетів особистісного начала як основи добробуту суспільства; на екологізацію господарювання, у тому числі на розумну політику ресурсоспоживання; у сфері матеріального виробництва й соціальної сфери — на пріоритет випуску товарів народного споживання й послуг, що сприяють комфортності життєдіяльності й інтелектуалізації праці всіх верств населення, на практичний розвиток напрямів, що сприяють інформованості й творчій активності особистості, забезпечують підвищення її соціального статусу.

Література:

1. Добрынин А.И. Региональные пропорции воспроизводства. — Л.,

1987. — С. 15.

2. Лапін В.М. Безпека життєдіяльності людини: Навч. посіб. — 2 вид. — Л.: Львів. банк. коледж. — К.: Т-во "Знання", КОО, 1999. — 186 с.

3. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. Е.М. Ліанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. — 328 с.

4. Малый экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. — М.: Институт новой экономики, 2000. — С. 729.

5. Марчук Є.К. Україна: нова парадигма поступу. — К.: Аваллон, 2001. — 216 с.

6. Миронова Т.Д., Добровольська О.П., Процай А.Ф., Колодій С.Ю. Управління розвитком регіону: Навч. посіб. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 328 с.

7. Радиш Я.Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування: Моногр. / Передм. і заг. ред. проф. Н.Р. Нижник. — К.: Видво УАДУ. — 2001. — 360 с.

8. Таралло В.А. Передумови становлення ресурсної стратегії охорони здоров'я в XXI ст. // Вісн. соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. — 2001. — № 4. — С. 68—69.

9. Термінологічний словник-довідник менеджера охорони здоров'я / Кол. авт.; Упоряд. — М.П. Бойчак, Я.Ф. Радиш; Передм. та заг. ред. В.Я. Білий, Б.П. Криштопа. — К.: Преса України, 2001. — 240 с.

10. УСЕ Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. ради чл. кор. НАНУ М. Попович. — К.: "Ірина", 1999. — 1551 с.

11. <http://vovremya.info>. 22.06.08.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

АГРОСВІТ

ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ
24 РАЗИ НА РІК

Через редакцію
переклада проводяться
з будь-якого місяця!

Перекладатний
індекс: 21847

Свідоцтво
КВ № 12177-1061 ПР
від 11. 01. 2007 року

Журнал включено до переліку наукових фахових
видав України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

ЗАСНОВНИКИ:

- Рада по вивченню продуктивних сил України
Національної академії наук України,
- ТОВ "ДКС Центр"

вул. Антарська, 5, оф. 408
(044) 537 14 33, 223 26 28
e-mail: dks@kiev.rel.com